

YOSHLAR BANDLIGINI TA'MINLASHNING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA UNING MEHNAT UNUMDORLIGIGA TA'SIRI

Nazarova Adiba Salimbayevna

Chilonzor tumani 265-maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlar bandligini ta'minlashning institutsional mexanizmlari va ularning mehnat unumdorligiga ta'siri masalalari tadqiq etilgan. Yoshlar bandligi sohasidagi davlat siyosati, uni amalga oshiruvchi institutlar faoliyati tahlil qilinib, mavjud muammolar aniqlangan. Tadqiqot davomida O'zbekistonda yoshlar bandligini qo'llab-quvvatlash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, "Yoshlar daftari", kasb-hunar ta'limi tizimi, startap va tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari kabi institutsional vositalarning samaradorligi baholangan. Shuningdek, yoshlar bandligi darajasi bilan mehnat unumdorligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik korrelyatsion-regressiv tahlil asosida yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, institutsional mexanizmlarning takomillashtirilishi nafaqat yoshlar orasidagi ishsizlik darajasini pasaytirishga, balki milliy iqtisodiyotning umumiy mehnat unumdorligini oshirishga ham xizmat qilishi asoslab berilgan. Maqola yakunida yoshlar bandligi sohasidagi institutsional mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *yoshlar bandligi, institutsional mexanizm, mehnat unumdorligi, mehnat bozori, kasb-hunar ta'limi, tadbirkorlik, davlat dasturlari, ishsizlik, inson kapitali.*

Аннотация: В статье исследуются институциональные механизмы обеспечения занятости молодёжи и их влияние на производительность труда. Проанализирована государственная политика в сфере занятости молодёжи, деятельность соответствующих институтов, выявлены существующие проблемы. Оценена эффективность таких институциональных инструментов, как система профессионального образования, программы развития стартапов и предпринимательства. На основе корреляционно-регрессионного анализа раскрыта взаимосвязь между уровнем занятости молодёжи и производительностью труда. По результатам исследования обосновано, что совершенствование институциональных механизмов способствует не только снижению уровня безработицы среди молодёжи, но и повышению общей производительности труда в национальной экономике. В заключение разработаны научно-практические рекомендации.

Ключевые слова: *занятость молодёжи, институциональный механизм, производительность труда, рынок труда, профессиональное образование,*

предпринимательство, государственные программы, безработица, человеческий капитал.

Abstract: This article examines the institutional mechanisms for ensuring youth employment and their impact on labor productivity. The state policy in the sphere of youth employment and the activities of relevant institutions are analyzed, and existing problems are identified. The effectiveness of institutional tools such as the vocational education system, startup and entrepreneurship development programs is assessed. Based on correlation-regression analysis, the relationship between the level of youth employment and labor productivity is revealed. The research results substantiate that the improvement of institutional mechanisms contributes not only to reducing youth unemployment but also to increasing the overall labor productivity of the national economy. Scientific and practical recommendations for improving institutional mechanisms in the field of youth employment are developed at the end of the article.

Key words: *youth employment, institutional mechanism, labor productivity, labor market, vocational education, entrepreneurship, state programs, unemployment, human capital.*

Kirish

Har qanday davlatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uning inson kapitalidan, ayniqsa yosh avlod salohiyatidan qanchalik samarali foydalanishiga bevosita bog'liqdir. O'zbekiston aholisining qariyb yarmini 30 yoshgacha bo'lgan fuqarolar tashkil etishi mamlakatimizni dunyodagi eng "yosh" davlatlar qatoriga kiritadi. Bu holat, bir tomondan, kuchli mehnat resurslari salohiyatini, ikkinchi tomondan esa yoshlar bandligini ta'minlash borasida jiddiy institutsional yechimlarni talab qiluvchi ijtimoiy-iqtisodiy vazifani keltirib chiqaradi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida yoshlar bandligini ta'minlashga qaratilgan bir qator institutsional islohotlar amalga oshirildi: "Yoshlar daftari" tizimi joriy etildi, "Ishga marhamat", "Yoshlar - kelajagimiz" kabi davlat dasturlari qabul qilindi, mahalla darajasida yoshlar bandligi bo'yicha maxsus inspektorlar faoliyati yo'lga qo'yildi, kasb-hunar ta'limi tizimi zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashtirilmoqda. Shu bilan birga, yoshlar o'rtasida ishsizlik darajasi umumiy ishsizlik ko'rsatkichidan yuqori bo'lib qolmoqda, bu esa mavjud institutsional mexanizmlarning samaradorligini qayta baholash zaruratini keltirib chiqaradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, yoshlar bandligi masalasi nafaqat ijtimoiy barqarorlik, balki milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va mehnat unumdorligini oshirish nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarning malakali, barqaror va o'z qobiliyatiga mos ish bilan band bo'lishi ularning mehnat unumdorligini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu sababli, yoshlar bandligini ta'minlashning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish va

uning mehnat unumdorligiga ta'sirini ilmiy asoslash dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi — yoshlar bandligini ta'minlashning mavjud institutsional mexanizmlarini tahlil qilish, ularning mehnat unumdorligiga ta'sir mexanizmlarini ilmiy asoslash hamda ushbu mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Yoshlar bandligi va mehnat unumdorligi masalalari jahon iqtisodiy fanida keng o'rganilgan. Institutsional iqtisodiyot nazariyasi asoschilaridan D. Nort tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvga ko'ra, institutlar — bu jamiyatdagi "o'yin qoidalari" bo'lib, ular iqtisodiy subyektlarning xatti-harakatini shakllantiradi va tranzaksion xarajatlarni kamaytirish orqali resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi. Ushbu nazariy asos mehnat bozori institutlarini, jumladan, yoshlar bandligini ta'minlovchi mexanizmlarni tahlil qilishda muhim metodologik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) tadqiqotlarida yoshlar bandligi muammosi "NEET" (o'qimaydigan, ishlamaydigan va malaka oshirmayotgan yoshlar) ko'rsatkichi orqali baholanadi va bu ko'rsatkichning pasayishi mamlakat mehnat bozori institutlarining samaradorlik darajasini bilvosita aks ettiruvchi mezon sifatida qaraladi. G'arb iqtisodchilaridan R. Solou va G. Bekker ishlarida inson kapitaliga investitsiyalar, jumladan ta'lim va malaka oshirish tizimlari, uzoq muddatli istiqbolda mehnat unumdorligini oshirishning asosiy manbai sifatida ko'rsatilgan.

MDH mamlakatlari, jumladan Rossiya, Qozog'iston va O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda yoshlar bandligini ta'minlashning milliy modellari, mahalliy mehnat bozori xususiyatlari va institutsional islohotlarning amaliy natijalari ko'rib chiqilgan. Xususan, O'zbekiston iqtisodchi olimlaridan bir qatori o'z tadqiqotlarida yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish, kasb-hunar ta'limini modernizatsiya qilish va mehnat bozori infratuzilmasini raqamlashtirish masalalarini yoritgan. Biroq, yoshlar bandligi institutsional mexanizmlari bilan mehnat unumdorligi o'rtasidagi miqdoriy bog'liqlikni kompleks tahlil qiluvchi tadqiqotlar hozircha yetarli emas, bu esa ushbu maqola mavzusining ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda ilmiy bilishning umumiy va xususiy metodlaridan foydalanildi. Xususan, tizimli va institutsional yondashuv, mantiqiy va qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, korrelyatsion-regressiv tahlil, shuningdek ekspert baholash usullari qo'llanildi. Tadqiqot uchun O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ma'lumotlari, Xalqaro Mehnat Tashkiloti hisobotlari va ilmiy adabiyotlar asosiy manba sifatida xizmat qildi. Institutsional mexanizmlarning mehnat unumdorligiga ta'sirini baholashda yoshlar bandligi darajasi, kasb-hunar ta'limi

qamrovi va yalpi ichki mahsulotning bir band shaxsga to'g'ri keladigan hajmi o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar

Yoshlar bandligini ta'minlashning institutsional mexanizmlari deganda, davlat organlari, ta'lim muassasalari, nodavlat notijorat tashkilotlar hamda xususiy sektor o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni tartibga soluvchi qoidalar, dasturlar va tashkiliy tuzilmalar majmuasi tushuniladi. Hozirgi kunda O'zbekistonda ushbu mexanizmlar quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha shakllangan:

Birinchidan, ma'muriy-tashkiliy mexanizmlar — mahalla darajasida faoliyat yurituvchi yoshlar bandligi bo'yicha inspektorlar instituti, "Yoshlar daftari" axborot tizimi orqali ishsiz va vaqtinchalik band bo'lmagan yoshlarni ro'yxatga olish va ular bilan individual ishlash tizimi. Ikkinchidan, moliyaviy-iqtisodiy mexanizmlar — yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash uchun ajratiladigan imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, granta asosidagi startap dasturlari. Uchinchidan, ta'lim-malaka mexanizmlari — kasb-hunar ta'limi tizimini mehnat bozori talablariga moslashtirish, qisqa muddatli malaka oshirish kurslari, "bir hudud – bitta mahsulot" kabi loyihalar orqali amaliy ko'nikmalarni shakllantirish. To'rtinchidan, axborot-maslahat mexanizmlari — bandlikka ko'maklashish markazlari faoliyati, kasb-hunar yo'naltirish xizmatlari va onlayn ish qidirish platformalari.

Mazkur institutsional mexanizmlarning amaliyotga tatbiq etilishi natijasida yoshlar bandligi ko'rsatkichlarida ijobiy dinamika kuzatilmoqda, biroq bir qator tizimli muammolar hamon saqlanib qolmoqda. Ularning asosiylari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: kasb-hunar ta'limi tizimida beriladigan malakaning mehnat bozori real talablariga to'liq mos kelmasligi; institutlar o'rtasidagi axborot almashinuvi va koordinatsiyaning yetarli darajada emasligi; qishloq joylarda ish o'rinlari yetishmasligi sababli yoshlarning shahar va tashqi mehnat migratsiyasiga moyilligi yuqoriligicha qolayotgani; yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash dasturlarining monitoring va baholash tizimi yetarlicha rivojlanmaganligi.

Institutsional mexanizmlar bilan mehnat unumdorligi o'rtasidagi bog'liqlikni umumlashtirilgan tarzda quyidagi jadvalda ko'rsatish mumkin (shartli-tahliliy ma'lumotlar asosida):

Institutsional mexanizm	Asosiy vazifasi	Mehnat unumdorligiga ta'sir kanali
"Yoshlar daftari" tizimi	Ishsiz yoshlarni aniqlash va monitoring	Ishga joylashish muddatini qisqartirish orqali resurslardan samarali foydalanish
Kasb-hunar ta'lim tizimi	Malakali kadrlar tayyorlash	Ish kuchi sifatini oshirish, malaka mos kelishini ta'minlash
Yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash dasturlari	Startap va kichik biznesni rivojlantirish	Innovatsion faollikni oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish

Institutsional mexanizm	Asosiy vazifasi	Mehnat unumdorligiga ta'sir kanali
Bandlikka ko'maklashish markazlari	Vositachilik va maslahat xizmati	Mehnat bozorida talab va taklifni muvofiqlashtirish
Mahalla instituti (inspektorlar)	Individual ishlash, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash	Ijtimoiy barqarorlik orqali mehnatga munosabatni yaxshilash

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, har bir institutsional mexanizm mehnat unumdorligiga o'ziga xos kanal orqali ta'sir ko'rsatadi. Xususan, kasb-hunar ta'limi tizimi orqali ish kuchining malaka darajasi oshirilsa, bu bevosita mehnat unumdorligining o'sishiga olib keladi, chunki malakali xodim bir xil vaqt ichida ko'proq va sifatliroq mahsulot yoki xizmat yarata oladi. O'z navbatida, bandlikka ko'maklashish markazlari va "Yoshlar daftari" kabi axborot-tashkiliy mexanizmlar ishsizlik davrini qisqartirish orqali mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshiradi.

O'tkazilgan korrelyatsion tahlil natijalari yoshlar bandligi darajasi bilan yalpi ichki mahsulotning bir band shaxsga to'g'ri keladigan hajmi (mehnat unumdorligining shartli ko'rsatkichi) o'rtasida ijobiy va statistik ahamiyatli bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Boshqacha aytganda, yoshlar bandligi darajasining o'sishi, ayniqsa u sifatli va barqaror ish o'rinlari hisobiga ta'minlanganda, mamlakat miqyosidagi mehnat unumdorligi ko'rsatkichlarining yaxshilanishiga hissa qo'shadi. Bunda muhim jihat shundaki, shunchaki bandlik darajasining o'sishi emas, balki bandlikning "sifati" — ya'ni yoshning o'z malakasi va qiziqishiga mos ish bilan band bo'lishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Aks holda, past malakali yoki norasmiy sektordagi bandlik mehnat unumdorligiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatmasligi, hatto salbiy dinamikani keltirib chiqarishi mumkin.

Shu bilan birga, tahlil natijalari institutsional mexanizmlar o'rtasidagi uyg'unlashuv darajasi past bo'lgan hollarda ularning umumiy samaradorligi ham pasayishini ko'rsatdi. Masalan, kasb-hunar ta'lim muassasalari tomonidan tayyorlanayotgan mutaxassislar tarkibi mahalliy ish beruvchilar ehtiyoji bilan yetarlicha muvofiqlashtirilmagan hududlarda yoshlar orasida ham ishsizlik, ham bo'sh ish o'rinlari bir vaqtning o'zida yuqori bo'lishi (strukturaviy nomutanosiblik) kuzatilmoqda. Bu holat institutsional mexanizmlarni alohida-alohida emas, balki yagona tizim sifatida takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, yoshlar bandligini ta'minlashning institutsional mexanizmlari mehnat unumdorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi, biroq ularning ta'siri faqat institutlar o'zaro uyg'unlashgan holda faoliyat yuritganda to'liq namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, bandlikning miqdoriy ko'rsatkichlari bilan bir qatorda uning sifat tarkibiga, ya'ni malaka mosligi va barqarorlik darajasiga alohida e'tibor qaratish zarur. Uchinchidan, mavjud institutsional tizimda ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi axborot almashinuvi hamda muvofiqlashtirish darajasini oshirish talab etiladi.

Yuqoridagi xulosalar asosida yoshlar bandligini ta'minlashning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Kasb-hunar ta'limi tizimida o'quv dasturlarini mahalliy va mintaqaviy mehnat bozori talablari asosida muntazam yangilab borish maqsadida ish beruvchilar, ta'lim muassasalari va mahalliy hokimiyat organlari o'rtasida doimiy ishlaydigan muvofiqlashtiruvchi kengashlar tashkil etish;

2. Yoshlar bandligi bo'yicha yagona raqamli platforma yaratib, unda "Yoshlar daftari", bandlikka ko'maklashish markazlari va ta'lim muassasalari ma'lumotlar bazalarini o'zaro integratsiya qilish, bu orqali institutlar o'rtasidagi axborot almashinuvini real vaqt rejimida ta'minlash;

3. Yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash dasturlarining samaradorligini monitoring qilish uchun natijaga yo'naltirilgan baholash mezonlarini (yaratilgan ish o'rinlari soni, biznesning barqarorlik muddati, soliq tushumlariga qo'shgan hissa kabi) joriy etish;

4. Qishloq joylarida yoshlar uchun ish o'rinlari yaratishga qaratilgan hududiy investitsion loyihalarni kengaytirish va bu orqali ichki mehnat migratsiyasining salbiy oqibatlarini kamaytirish;

5. Bandlik institutlari xodimlarining malakasini oshirish, ularning ish faoliyatini raqamli boshqaruv vositalari orqali baholash tizimini joriy etish orqali institutsional xizmatlar sifatini yaxshilash.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar bandligini ta'minlashning institutsional mexanizmlarini kompleks va tizimli tarzda takomillashtirish nafaqat ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashning, balki milliy iqtisodiyot mehnat unumdorligini uzoq muddatli istiqbolda oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Yuqorida keltirilgan tavsiyalarning amaliyotga tatbiq etilishi yoshlar salohiyatidan samarali foydalanish va mamlakat raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2016.

2. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 152 p.

3. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – Chicago: University of Chicago Press, 1964. – 268 p.

4. International Labour Organization. Global Employment Trends for Youth. – Geneva: ILO, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy ma'lumotlari. – www.stat.uz
6. O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi rasmiy ma'lumotlari. – www.mehnat.uz
7. Абдурахманов К.Х. Труд и социальная защита населения. – Ташкент: Fan, 2019. – 320 с.
8. Эргашходжаева Ш.Ж. Занятость молодёжи в условиях модернизации экономики Узбекистана. – Ташкент: TDIU, 2021.
9. Solow R. Technical Change and the Aggregate Production Function // Review of Economics and Statistics. – 1957. – Vol. 39, No. 3. – P. 312–320.
10. "Yoshlar - kelajagimiz" Davlat dasturi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. – Toshkent, 2023.